

אמנות והבלתי אפשרי

עמי שטייניץ

ארץ אחרת, 30 ביוני 2005, מהדורה 28

לכבוד,

מוחמד לחם, מחנה הפליטים דהיישה

מוחמד היקר,

ההתנתקות מעזה, פינוי חד צדדי של כל ההתנחלויות ללא הסכם במהלכו של עימות, נחשב לאירוע בעל משמעות מיוחדת. ראש ממשלה לאומי בישראל מבצע, לטענת מתנגדיו מימין, חלק במהלך המשרת עמדה מסורתית של השמאל: סיום הכיבוש, פירוק התנחלויות וחזרה לקווי שביתת הנשק של 1949. במובן פוליטי מצומצם יתכן כי מדובר בשינוי. אולם מבחינה מהותית, בתהליך חלוקת הארץ בין שני העמים, מתרחש כעת שלב נוסף החורף קו על קת הסכסוך האלים בין העם הפלסטיני והעם היהודי.

לא נפגשנו כמעט חמש שנים. מאז פרצה אינתיפדת אל-אקצה. בספטמבר 2000 נותקה מערכת המפגשים שקיימנו ובהמשך הפסיקו גם שיחות הטלפון שערכנו. בשנים בהן נפגשנו שוחחנו רבות על הקריעה שלך, בני משפחתך ותושבי דהיישה מיישוביהם בפרוזדור ירושלים במלחמת 1948. הקשבתי לתיאוריך אודות פליטות וכיבוש ולעברית המשובחת מבית המדרש של ספריית הכלא הישראלי שסיננה כל ביטוי של חולשה. האזנתי לאמונתך בשיבה לכפריכם וסיפרתי מעט על החורבן שהביא את משפחתי מאירופה לכאן.

התברר במהלך שיחותינו עד כמה מהלך אוסלו, שהיה אז בשיאו וסימן לכאורה את סיום הכיבוש, אינו מתיר את קצוות הסכסוך ומלבה את ההתפרצות הבאה. ברור היה כי צור מכאובך, השיבה, רחוק ממרכז שולחן הדיונים. תהליך חלוקת הארץ שבבסיס רעיון שתי המדינות ממשיך להתרחש, אך תצורותיו הם ביטויים של עימות אלים. התפתחות זו מותירה בעינה פערים שאינם ניתנים לגישור הטוענים את הסכסוך בלוחמה, בגדרות, בחומות ובהתנתקויות.

אנחנו משלמים מחיר דמים הנובע מבירור לאומי שעורך כל אחד מהעמים ומהשלכותיו על המאבק בין הצדדים. סביר כי גם בהסכם דו-צדדי של חלוקת הארץ אין פתרון לשאיפות הלאומיות והאישיות של בני עמינו. אולם, אין בעת הנוכחית מהלך אפשרי שידלג על השלב

הריבוני מבלי שיפרום תחושת זהות קיומית אצל הצדדים. כך נע התהליך המדיני בין חד לדו צדדיות ונתקל בהתנגדות פנימית קשה. ההתנחלויות, הכיבוש וזכות השיבה מייצגים כיום שאיפות המערערות יכולת בסיסית של כל צד לקיים זהות ריבונית חיונית. מלכוד זה מותיר את תהליך חלוקת הארץ כהוויה הדדית של שימוש בכוח תוך הכרה במגבלותיו.

לצד המאבקים, הגירושים, הפינויים וההתנתקויות, נוצקת עובדת הקיום של קהילה ערבית פלשתינית וקהילה יהודית בחבל ארץ זה של המזרח התיכון. מציאות קשה הרוקמת מערכות חיים מורכבות הנובעות מזיקה רוחנית, היסטורית, כלכלית ותרבותית לאותה פיסת אדמה. יש מי שמבקשים לפסוח על מכאובי החלוקה לשתי מדינות ומציעים מהלכים נאורים המכוונים אל מעבר להררי החושך של הריבונות. מדינה אחת, דמוקרטית, המיישמת את זכות השיבה. אולם, למרות הטעם האוניברסלי שמציעה התפיסה, אין במעלותיה מענה אפשרי לזיקה האנושית לריבונות ולמפת קיום היסטורית שמחלקת למדינות את מארג העמים הגלובלי.

תהליך החלוקה ימשיך כעת בתחומי הגדה המערבית במאבקים נגד הגדר, החומה וההתנחלויות. אך כיווני ההתפתחות אינם צפויים. במהלך המשא ומתן עלו רעיונות לחילופי שטח שתורגמו אצל גופים ימניים בישראל לקמפיין למען חילופים דמוגרפיים. כלומר, העברת ישובים כמו אום אלפחם אל שטחי המדינה הפלסטינית. רעיונות אלה מעידים כי התהליך מתפתל במחילות עמוקות וחסומות של סכסוך שעתידי להיות ממושך.

ההתפתחות הפוליטית מדינית מעצבת את דמות הסכסוך אך מעורבים בה פרקים שאינם ניתנת לחלוקה. ענייני חברה, כלכלה, סביבה ותרבות ספוגים בנסיבות העימות והחלוקה אך זורמים עימם באופנים שונים של חיבור. שאלות קיום שאינן ניתנות לחלוקה משפיעות על זהות התהליך. יסודות פעילים אלה משנים את המבנה החברתי והתרבותי בישראל. קבוצות מקרב התושבים היהודים שמוצא משפחתם מארצות ערב והאיסלאם, מזרחים, נאבקים במערכת פערים שהורתה בתפיסות עילית ושליטה ממוצא מערבי. חלק מהמאבק מתבטא ביצירת שפת תרבות חדשה המכילה את מורשת קהילות המוצא הערביות.

כמעט מיליון וחצי, רבע מתושבי מדינת ישראל, הם פלסטינים הנאבקים על שוויון זכויות שנמנע מהם. קשרי הזהות, התרבות והמשפחה שלהם עם העם הפלסטיני ברשות ובתפוצה מתקיים במסגרת אזרחות ישראלית. תושבי ישראל המזרחים והערבים מהווים רוב של האוכלוסייה. יתכן כי במובן המדיני לא תגיע לעולם נקודת הסכמה והשלמה בין העמים אך במישור התרבותי מתפתח סוג של תרבות ערבית יהודית בעלת מסורת היסטורית עשירה בארצות המזרח התיכון.

בתהליך החלוקה לשתי מדינות טמונים יסודות שאין להם מזרז ובתווך רוחשים אירועים שמעבר להגדרות נוקשות של ריבונות. קהילות היהודים בפזורה מצאו דרך לשמור על זהותם כמיעוט וידעו לאמץ את מנהגי ושפת המקום. ההתבססות בישראל אינה משנה את עובדת המיעוט של היהודים. גם הצמיחה הגדולה של הישוב היהודי בישראל לא משנה את עובדת היותו מיעוט במזרח התיכון. הריבונות היא המבדיל המהותי העיקרי בין התהוות הקיבוץ היהודי החדש בישראל לבין הקיבוצים היהודים בתפוצה. הריבונות מקנה ממדים של יחוד ועצמה אולם אינה משנה את עובדת המיעוט. חוויית המיעוט היהודית מכילה ניסיון רב של התערות בקהילות הרוב. השאיפה לריבונות מייצגת מענה מתבקש לסכנות הניצבות בפני יהודים בנסיבות של מיעוט. הקיום כמיעוט בפזורה מכיל מענה תבוני לשיגיונות לאומנים של ריבונות. הרכב קהילות האזרחים בישראל, השייכות ההיסטורית למרחב והניסיון כמיעוט בפזורה מרכיבים מסד תרבותי להיווצרות חיבורים בתוך מהלכים של התנתקות.

רציתי לספר לך מעט על עבודתי באום א לפחם. יחד עם אדריכלים, מעצבים ואמנים ערבים ויהודים העובדים עם תושבי העיר בעשרה קטעי רחוב במרכז בעיר, אנחנו עוסקים בתהליך של עיצוב סביבה שיצור מסלול סיור בעיר. מסלול הכולל תחנות ומרכזי ביקור שיעמיקו את הכרות המבקרים עם רחובותיה, נופיה, תושביה ותרבותה. הגלריה של אום אלפחם לקחה על עצמה לפתח פעילות תרבותית בעלת משמעות חברתית, לצאת לעבוד בשכונות העיר ולא להסתפק בהצגת תערוכות בגלריה. אום אלפחם חוסה בצל טלטלת החלוקה שמרחפת על פני הארץ. בגין ההתנגשויות בכניסה לעיר בספטמבר 2000 ומאז סדרת פיגועי התאבדות באוטובוסים שנסעו בכביש ואדי ערה, נמנעו יהודים רבים לבוא לעיר. ההתנתקות שנוצרה בלהט האירועים שככה בגלל רצף של פעולות הכרות עם תרבות המקום. למרות זאת משתמשים כוחות פוליטיים באום אל פחם כבסדין אדום האמור למלא את תיבות הקלפי שלהם. הקריאה להתנתקות מאום אל פחם מעידה עד כמה משמעותיים הפערים בין היסודות שהגדרתי לבין הוויית המציאות. למרות זאת מתרחבים לאחרונה המהלכים של התפתחות הגלריה למוזיאון הערבי הפלסטיני הראשון בישראל. מושג אשר יחולל סדרה של דיונים ציבוריים בהגדרות הזהות של המקום.

יתכן שבזרימה הפוליטית ובזרימה החברתית תרבותית יופיע רגע של אי הגשמה מדינית הנושא ממשות תרבותית של פלסטין \ ישראל שלמה. שתי מדינות בנות פלוגתה החולקות המשך משותף. רגע שיכיל אולי חיוניות תרבותית חלופית גם לתקוות השיבה.